

Jaroslav Bureš: *Main Characteristic and Development Trends of Migration in the Arab World.*

1st ed. Prague: Institute of International Relations, 2008, 176 stran, ISBN 978-80-86506-71-5 (signatura knihovny ÚMV De 55 328 PK).

Jaroslav Bureš je odborníkem na arabské země, islámský svět a problematiku Středo-moří. V minulosti se zabýval především analýzou politických a bezpečnostních problematik v arabských zemích a českou zahraniční politikou v tomto regionu. Burešova poslední kniha, nazvaná *Hlavní charakteristiky a vývojové trendy migrací v arabském světě*, je stručným a přehledným úvodem do studia mezinárodní a vnitřní migrace v arabském světě.

Autor si určil ambiciózní cíl: seznámit české čtenáře s dynamikami a komplexitou migračních proudů v arabských zemích. Jeho publikace je rozdělena do čtyř kapitol a každá z nich představuje jednu samostatnou případovou studii. Studie jsou zaměřeny na čtyři geografické oblasti v arabském regionu: na země Maghrebu, Egypt, země Levantu a země v Perském zálivu. Poznatky jsou shrnuty v závěrečné části, která dále obsahuje popis arabské imigrace v České republice. Úvodní část je zkrácenou verzí závěrečného shrnutí. Bureš v úvodu nedefinuje dostatečně kategorii „migranta“ a také neobjasňuje jednotlivé subkategorie, které vyjmenovává. Čtenář je tak nedostatečně uveden do problematiky.

Autor si je vědom toho, že není možné analyzovat fenomén migrace v celém jejím rozsahu v krátké stošedesáti stránkové publikaci, a proto se soustřeďuje na klíčové problematiky, které analyzuje v historickém, politickém a kulturním kontextu. Bureš hovoří o ekonomických, politických i sociálních faktorech, které ovlivňují rozhodovací proces migrantů, o geografické distribuci arabských migrantů ve světě a v neposlední řadě o migračních politikách implementovaných ve vybraných zemích. Jeho analýzy jsou stručné a věcné, což je na jednu stranu předností této publikace, na druhou stranu ale také jejím nedostatkem, neboť snaha po stručnosti vede ke zkratkovitosti. Publikace tak celkově působí jako stručný analytický report, jemuž chybí komplexnost a kompaktnost vědecké studie.

Autor zastává názor, že migrace v arabských zemích se řídí několika zákony. Za prvé, lidé migrují převážně z ekonomických důvodů; za druhé, pracovní migrace směřují především do geograficky blízkých oblastí a v neposlední řadě důležitou roli v rozhodovacím procesu migrantů hrají kulturní a jazykové vazby. Autor soudí, že ekonomická migrace v arabském světě přispívá k arabské integraci a že pracovní migrace umožňuje redistribuci bohatství v rámci arabského světa. Burešovi se podařilo shromáždit množství relevantních statistických údajů, přestože některé arabské státy odmítají informace zveřejnit nebo data neregistrují či zkreslují.

Největším přínosem publikace jsou podrobné analýzy ekonomické migrace, kterou autor vsazuje do historického, politického, ekonomického, sociálního a kulturního kontextu. Autor tvrdí, že ekonomická migrace je způsobena především nedostatkem ekonomických příležitostí, chudobou, nepřiměřeně vysokým populačním růstem a konflikty. Bureš poskytuje podrobný popis motivačních faktorů, které ovlivňují rozhodovací proces migrantů a jejich orientaci na destinační země. Jde především o ekonomické faktory, jako je výše příjmů nebo pracovní příležitosti, a dále o neekonomické faktory jako sociální a migrační politiky destinačních zemí, kulturní a jazykové vazby či rodinné a příbuzenské vazby do zahraničí.

Pro některé arabské státy se stala emigrace realitou a také politickým nástrojem, který slouží k utlumení domácích ekonomických i sociálních problémů. Emigrace je považována za „nutné zlo“, které vládám pomáhá vyrovnávat státní rozpočet, snižovat nezaměstnanost a udržovat sociální klid v zemi. Peněžní transfery ze zahraničí tvoří neodmyslitelnou součást státních i rodinných rozpočtů a ovlivňují výši hrubého domácího produktu (HDP).

Zároveň je však nutné poznamenat, že finanční převody ze zahraničí mají často za následek růst inflace a vytváření sociálních nerovností, což může vést k další potřebě emigrace.

Jaroslav Bureš popisuje arabské země, které jsou primárními příjemci pracovní migrace, a dále země, které pracovní sílu „exportují“. První skupinu tvoří především státy Perského zálivu, které se staly závislé na krátkodobé levné pracovní síle ze zahraničí. Tyto země přijímají nejen pracovní migranty z okolních arabských států, ale i levnou kvalifikovanou pracovní sílu z Asie. Bureš zdůrazňuje, že imigrace do zemí Perského zálivu má nejen ekonomický, ale také ideologický a politický podtext. Arabské země v Perském zálivu vždy preferovaly dočasnou pracovní imigraci z arabských států především z důvodů jazykové, kulturní a náboženské příbuznosti. Naopak ekonomické důvody vedly k přijímání pracovníků z asijských zemí. Pracovní migranti z asijských zemí pracují průměrně více hodin za nižší platy, jsou schopni pracovat s moderními technologiemi a umějí anglicky, což je důležité ve službách a v mezinárodním obchodě. Znatelný útlum poptávky po nekvalifikované arabské pracovní síle v zemích Perského zálivu nastal ve druhé polovině osmdesátých let minulého století především kvůli válečným konfliktům v regionu, ekonomické recesi způsobené poklesem cen ropy na mezinárodních trzích a v neposlední řadě kvůli rostoucí nabídce levné kvalifikované pracovní síly z asijských zemí. Podle dostupných údajů nejvíce pracovních imigrantů v zemích Perského zálivu v roce 2005 pocházelo z Indie, z Pákistánu, z Egypta, z Jemenu a z Bangladéše. Imigranti pracují především v průmyslu, ve službách a v soukromé sféře. Práva imigrantů jsou značně omezena a imigranti nejsou integrováni či jinak začleněni do lokálních společností. K tomu je třeba dodat, že domácí pracovní síla je drahá a její produktivita práce je nízká. Pracovníci se ucházejí především o dobře placenou a společensky vysoce postavenou práci ve státní správě.

Jaroslav Bureš zdůrazňuje, že „dovoz“ krátkodobé pracovní síly do zemí Perského zálivu činí tyto státy ekonomicky i sociálně závislé a zranitelné. Problémy se mohou projevit například v době ekonomické recese či válečného konfliktu, kdy dočasní imigranti začnou hostitelské země opouštět a domácí pracovní síla odmítne vykonávat málo placenou a společensky nízkou postavenou práci.

Přitom Egypt, Jordánsko, Libanon, Palestina a Sýrie jsou ekonomicky závislé na „exportu“ své pracovní síly a na finančních převodech ze zahraničí. Migrace z těchto zemí jsou komplexní a dynamické. Příčiny lze najít v politické, ekonomické a sociální nestabilitě a v problematické bezpečnostní situaci v regionu. Bureš považuje Egypt za zdroj lidského kapitálu a pracovní síly pro arabské země bohaté na surovou ropu, jakými jsou Kuvajt, Omán, Saúdská Arábie, Jordánsko, Libye, předválečný Irák a též členské státy Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Také ekonomičtí migranti ze zemí Levantu směřují především do zemí bohatých na surovou ropu v Perském zálivu, jako je Kuvajt či Saúdská Arábie. V této souvislosti Bureš doporučuje snížit nadměrnou závislost arabských zemí na emigraci, peněžních transferech a investicích ze zahraničí, neboť ekonomická závislost činí státy a komunity zranitelnými a nestabilními. Na příkladech z historie Bureš ukazuje, že ekonomické a politické turbulence v hostitelských zemích měly dopad na ekonomický rozvoj v zemích původu emigrantů.

V první případové studii Bureš velmi přehledně popisuje vývoj spolupráce mezi arabskými a evropskými zeměmi v oblasti ekonomické migrace v období od počátku 20. století do současnosti. Za zmínku stojí, že v šedesátých letech Francie uzavřela dvojstranné dohody o spolupráci týkající se krátkodobé ekonomické migrace s Alžírskem, s Marokem a s Tuniskem a že Maroko a Tunisko podepsaly bilaterální smlouvy s Belgií, s Nizozemskem a s Německem. V této souvislosti Bureš podotýká, že emigrační i imigrační země profitovaly z dvojstranných dohod, regulujících krátkodobou ekonomickou migraci (bylo dosaženo tzv. *win-win* situace), neboť maghrebské země, které trpěly vysokou nezaměstnaností a chudobou, „exportovaly“ surplus své pracovní síly do ciziny, čímž pomáhaly zmírnit tlak na domácí pracovní trh a zlepšit finanční situaci států i domácností. Hostitel-

ské země profitovaly z levné pracovní síly, která pomáhala s poválečnou rekonstrukcí Evropy.

Je nutné podotknout, že mezivládní pracovní programy trpěly několika nedostatky. Za prvé, ekonomičtí imigranti pracovali v evropských partnerských zemích jen krátkodobě, což mělo negativní dopad na rodinu emigranta, která byla závislá na peněžních transferech. Často se tak stávalo, že imigranti zůstávali na černo pracovat v hostitelské zemi s cílem uživit rodinu žijící v zemi původu. Dále imigranti nebyli motivováni, aby zlepšili své znalosti a schopnosti a aby se seznámili také se sociálními a právními normami hostitelské země. Krátkodobé pracovní programy nevyhovovaly mimo jiné zaměstnavatelům, kteří museli opakovaně zaučovat nové pracovníky. Naopak zaučení a schopní zahraniční pracovníci firmám odcházeli, čímž firmy ztrácely kapitál, který investovaly do zaučování a vyškolování.

Z důvodu ekonomické krize Francie, Německo, Belgie a několik dalších evropských států v roce 1973, respektive 1975, ukončily bilaterální smlouvy s maghrebskými státy a následně uzavřely své pracovní trhy pro ekonomické migranty. Migrace z maghrebské části Afriky do Evropy přesto pokračovala – v jiné formě a dynamice. Legální ekonomická migrace se začala výrazněji diverzifikovat a orientovat na méně regulované evropské země jako Španělsko, Itálie a Řecko a na arabské země vyvážející ropu jako Libye a země Perského zálivu, které zaznamenaly ekonomický rozkvět ve druhé polovině sedmdesátých let a následně v osmdesátých letech. Současně se také zvýšila legální migrace za účelem sloučení rodiny směřující do Francie, Německa a dalších evropských zemí a došlo rovněž k rozvoji nelegální ekonomické migrace, převadčeství a přeshraniční organizované kriminality. Ze situace začaly profitovat především kriminální organizace, které migrantům za úplatek poskytují dopravu, dokumenty a další služby, spojené s cestou a s nelegálním pobytem v Evropě. Je běžnou praxí, že migranti jsou organizacemi fyzicky i psychicky zneužíváni, ekonomicky vykořisťováni či ponecháni svému osudu v poušti nebo na moři.

Jaroslav Bureš připomíná, že Evropská unie (EU) se snaží problémy nelegální migrace, přeshraniční organizované kriminality a utečenectví řešit ve spolupráci se svými členskými státy a s ostatními středomořskými státy. Bureš mylně tvrdí, že se koncepční rámec evropské imigrační politiky řídí podle *Tamperského programu*, definovaného v roce 1999. Jeho platnost vypršela však v roce 2004 a od roku 2005 byl v platnosti pětiletý *Haagský program*, který byl v roce 2010 nahrazen novým čtyřletým *Stockholmským programem*. Jedním z cílů je začlenit evropskou politiku „spravedlnost, svoboda a bezpečnost“ do vnějších politik Evropské unie – především do *Evropské politiky sousedství* –, a tím posílit spolupráci v oblasti imigrační politiky s arabskými zeměmi ve Středomoří a na Blízkém východě.

Jaroslav Bureš v publikaci formuluje praktická politická doporučení, která směřuje vládám evropských zemí a zemí původu emigrantů. V první řadě doporučuje posílit ekonomickou, politickou a kulturní spolupráci v rámci euro-středomořské spolupráce. Dále navrhuje zlepšit kvalifikaci arabských pracovníků, posílit bezpečnostní, politickou, sociální i ekonomickou situaci v arabských zemích a v neposlední řadě posílit práva migrantů a uprchlíků.

Jedním z hlavních nedostatků recenzované publikace je nekomplexnost v definování a analýze studovaných kategorií. Bureš soustřeďuje svou pozornost především na kategorie ekonomických migrantů a jen okrajově se zmiňuje o neekonomických migrantech jako například o uprchlících, o lidech migrujících za účelem sloučení rodiny či o ekomigrantech. V publikaci zcela chybí pohled na další kategorie migrantů, jakými jsou nezletilá mládež migrující bez doprovodu zákonných zástupců, ženy a studenti. Bureš opomněl analyzovat genderové aspekty migrací, přestože se odborníci shodli na tom, že genderová perspektiva vede ke správnému pochopení příčin a následků migrací. Ženy migrují z mnoha důvodů – nejen za účelem sloučení rodiny, ale též z ekonomických, pracovních, so-

ciálních, politických a kulturních důvodů. Svobodné ženy mohou migrovat za účelem sňatku v zahraničí. Ženy a děti se stávají také oběťmi mezinárodního obchodu s bílým masem. Tento fenomén je rozšířený v arabském regionu a ve Středomoří, a proto je potřeba mu věnovat pozornost.

Dalším nedostatkem recenzované publikace je užívání blíže nedefinovaných odborných termínů a zkratk jako arabský svět, země Levantu, Rada spolupráce zemí Perského zálivu (GCC), visegrádské země a země LAS. Neobjasněné termíny mohou vést k nedostatečné či nesprávné interpretaci konceptů.

V závěrečné části autor hovoří o strachu evropských zemí z terorismu a z islámského fundamentalismu především v souvislosti s teroristickými útoky v New Yorku, v Londýně a v Madridě a s odhalením „spících buněk“ al-Káidy (al-Qá'ida) v několika evropských zemích. Autor tvrdí, že většina evropských zemí přijala tvrdá bezpečnostní opatření, která měla dopad na imigrační politiky a přeshraniční pohyb především lidí přicházejících z arabských zemí. Bezpečnostní opatření se dočkala tvrdé kritiky ze strany arabských států, které prohlásily, že evropské státy používají terorismus a národní bezpečnost jako zástěrku s cílem omezit imigraci z mimoevropských zemí.

Jaroslav Bureš se v závěru knihy věnuje také arabské imigraci v České republice. Je si vědom toho, že v současné době Česká republika nepatří k cílovým zemím migrantů z arabských zemí, a proto má jen omezené praktické zkušenosti s managementem migračních proudů z arabských zemí a s integrací muslimských imigrantů. Bureš ale předpokládá, že se tato situace může změnit ve střednědobém časovém horizontu především v souvislosti s ekonomickým růstem a se zlepšením životních podmínek v České republice. Je tedy důležité, aby se čeští politici, úředníci, odborníci i laická veřejnost seznámili se základními problematikami, které se vážou na migraci z arabských zemí. Publikace jim bude dobrým průvodcem a pomocníkem, neboť poskytuje mnoho zajímavých informací, analýz a praktických doporučení.

Kateřina Stančová